

ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ЄВРОПІ

Завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби, кандидат педагогічних наук, доцент **Сотниченко В.М.**

Протягом всього часу історичного розвитку та становлення державно-правових систем у людства формувалося розуміння невідворотності покарання за скоєні правопорушення. Підтвердженням цьому є зміст пам'яток правової історичної думки: «Книга царства Вей», «Закони Ману», «Судебник Хаммурапі», «Гортинські закони», «Салічна правда», «Кароліна» та ін.

Покарання були жорстокими і проводилися публічно. Особливо це було характерним для Середньовічної Європи. Люди повинні були бачити, як карають злочинців і боятися скоювати подібне. Покарання залежало від скоєного злочину, але з плином часу воно змінювалося. Якщо за варварськими правдами вбивство тягло за собою великий штраф (вергельд), який доводилося платити іноді всьому роду, тому що одна людина не в змозі була цього зробити, то з часом вбивцю просто оголошували поза законом і будь-хто міг його вбити. Можна порізно, з кількох позицій пояснювати суворість і жорстокість каральної системи в Середньовічній Європі. Чим сильнішою ставала королівська влада, тим більше вона прагнула підкорити собі всю державно-правову систему. Королівські судді виносили вироки по справах про такі злочини, які раніше підлягали веденню міських судів, цехів, помісних судів, родичів або самого потерпілого.

Королівська влада прагнула обмежити застосування судових поєдинків, вводила жорстокі покарання аж до страти, за злочини проти короля і королівства, проти церкви і релігії. З особливо важкими покараннями - наприклад, смертна кара за

крадіжку, бродяжництво - ми стикаємося в XIV -XVI ст., коли Європу захлиснули епідемії, війни, повстання, і королі, в марній спробі припинити злочини, жорстоко карали за будь-яку провину, що, як правило, призводило лише до народних хвилювань.

Середньовічне європейське суспільство було жорстоким за визначенням, і воно було створено для війни. Поняття толерантності не вживалося ані в політиці, ані у повсякденному житті. Парадоксально, але деякі історики захоплювалися не стільки жорстокістю в європейському суспільстві, скільки рідкісними мирними перепочинками.

Напевно, найбільший вплив на сучасні сприйняття жорстокості в середні століття справила знаменита книга нідерландського історика і філософа Йохана Хейзінга «Осінь Середньовіччя» / *The Waning of the Middle Ages* (1919 р.). У першому розділі Хейзінга малює барвисту, але криваву картину життя в пізньому Середньовіччі. Європа прокажених, калік і жебраків; процесії флагеллантів (*релігійні фанатики, що сповідували самокатування за скоєні гріхи*) і публічні страти, супроводжувані пишними церемоніями і фанфарами. Ці езекуції були схожі на захоплюючі спектаклі. Для самих страшних злочинів законники винаходили витончені і не менш жорстокі види покарань .

Належне покарання цілком і повністю визначав суд. Наприклад, палія могли присудити до спалення заживо. Однак існувала можливість пом'якшити суворість вироку за рахунок людських емоцій. Останнє слово засудженого могло розжалобити до сліз затовп, що зібрався для споглядання кари. Одна з жертв бургіньонського терору в Парижі в 1411 р. під час страти попросила ката обійнятися з ним, і свідками цього благання стали *«натовпи народу, і майже всі плакали сльозами текучими»*.

Хейзінга пояснює, яким чином злочин ставав «загрозою порядку і суспільству, одночасно являючи собою образу королівської величності». Тому цілком природно, що Пізні

Середньовіччя ставало особливим періодом судового свавілля, синонімом суворого покарання і навмисного залякування, витончених видів страт і тортур, заготовлених для правопорушників. У літописах згадується про розбійників, яких підкуповували (ймовірно, гроші належали їх сім'ям, які перебувають у злиднях), щоб потім прилюдно четвертувати або стратити на очах у збожеволілого натовпу. Наприкла, в 1427 році в Парижі, під час страти через повішення, до жертви з палкою промовою звернувся високопоставлений вельможа, який не тільки завадив засудженому висповідатися перед священником, але й, довівши самого себе до нестями, в пориві праведного гніву кинувся спочатку на злочинця, а потім і на ката. Кат, збитий з пантелику і розсерджений тим, що трапилося, виконав свою роботу недбало: мотузка обірвалася, і засуджений впав, зламавши собі ногу і кілька ребер. Потім бідолаха все одно змусили піднятися на ешафот, щоб привести вирок у виконання.

При вивченні середньовічної жорстокості у нас є причини посилатися на кожному з верств населення: воїни використовували образ короля, політичний контроль, звичаї і методи ведення війни; церква через свою думку, правила і звичаї намагалася обмежити жорстокість і насильство; а трудящі випробовували на собі всі тяготи життя, наповненого жорстокістю і насильством.

Наочна жорстокість як за стереження та погрози в епоху Середньовіччя була поширена повсюдно. У класичній праці Барбари Тачман «Віддалене дзеркало: згубне чотирнадцяте століття» / *A Distant Mirror : The Calamitous Fourteenth Century* (1978) автор наводить моторошні, огидні картини того часу: катування та покарання цивільного правосуддя включали в свій багатий арсенал відрубання рук і відрізання вух, катування, підсмажування, здирання шкіри, роздирання людських тіл на частини.

У повсякденному житті перехожі могли запросто побачити порку злочинця вузлуватою мотузкою або

засудженого, який сидить, закутий у кайдани. На вулицях стояли шибениці з трупами, а на міських стінах були виставлені кілки з відрубаними головами і четвертованими тілами страчених. У кожній церкві можна було побачити зображення святих, щопотерпають жакливі, нелюдські муки - їхні тіла були уतिकані стрілами, пронзені списами, їх палили на вогнищах; жінкам, крім іншого, відрізали груди. І всюди струмками, річками лилася кров.

Звеселяння та забави того часу теж були досить суворими. Іноді, як і в наші дні, проводилися які-небудь спортивні змагання. На початку XIII століття Роджер Вендоверській (*англійський хроніст, монах*) повідомляє про змагання з боротьби, які перетворилися на масові заворушення, в результаті яких постраждали навколишні будинки і майно. Призвідника стратили, а посібникам відрубали руки і ноги. За сучасними мірками, це було товариство «нкульової терпимості», тобто нетерпимості до будь-чого. Жорстокість була цілком недвозначною метою будь-якої розваги. Навіть футбол виник як кемпбол (від англ. Camp - табір), при цьому табір являв собою поле битви - цілком придатний термін для перших вельми агресивних колективних ігор. Але ще більш кричущими були забави з тваринами. Одна з таких ігор представляла собою погоню за свинею чоловіків, озброєних кийками; мета полягала в тому, щоб забити бідну тварину до смерті. А ось приклад іншої, ще більш витонченою забави: живу кішку прибивали цвяхами до стовпа, а потім по черзі ударами головою забивали до смерті.

Література тих років однією зі своїх центральних тем теж вибирає жорстокість. Лицарські романи рясніють описами кривавих тіл, розрубаних від голови до сідла; не менше моторошні картини малюють і моральні повісті. В одному з таких повчальних творів розповідається, як жінка закохалася в ченця і втекла з ним з дому. Ось її наздоганяють розгнівані брати. Ченця тут же каструють, шпурляють відрізані геніталії

сестрі прямо в обличчя, після чого примушують з'їсти їх. Потім її разом з коханцем топлять у річці.

При малому числі в'язниць і відсутності поліції жорстоке покарання вважалося неоціненним засобом залякування злочинців: чим більш злісне відбувався злочин, тим більше жорстоке слідувало за ним покарання. Межі старозавітній заповіді «око за око» явно переступали. Смертна кара за відносно нешкідливі злочини була цілком нормальним явищем. Наприклад, у Франції фальшивомонетників могли заживо зварити в казані. Вкрай жорстоко каралися політичні злочини, особливо ті з них, які були пов'язані з зрадою. До XIII століття в Англії за зраду належало патрання, повішення, четвертування або, наприклад, спалення на вогнищі. Європа й сьогодні зберігає свій «культурний» набуток у «перевихованні» людей, що переступили закон. У баварському місті Ротенбург-на-Таубері є кримінальний музей середньовіччя. Багате зібрання експонатів музею знайомить відвідувачів із середньовічними злочинами і тодішнім правосуддям. Найстрашніший відділ музею, розташований в напівтемних кам'яних склепіннях підвалів, розповідає про жорстокі тортури. Для ґрунтового вивчення теорії цієї справи існували навіть спеціальні підручники. Окрема тема - це покарання дітей. У школах для учнів, які провинилися стояла спеціальна «лавка для ослів», різки та інші «виховні» пристосування для «роботи» вчителів. Нікого не залишили без «належної» уваги «вчителька» Європа.

Для порівняння рівня «милосердя» і «людяності» щодо порушників порядку слід звернутися до такого історичного документу руського народу як «Правда Руська». Саме на цьому документі вибудовувалася державно-правова система на Київській Русі. Судоустрій в Україні-Русі розбудовувався на демократичних засадах рівності й загальності. У цьому питанні наші предки залишили далеко позаду такі держави, як Візантія, Польща, Німеччина та інші. Так, вищі класи в Київській Русі не добилися для себе ніяких правом гарантованих привілеїв: злочинець будь-якого соціального стану підлягавтим самим

карам. У «Правді Руській» злочинець не індивідуалізується. Для руського середньовічного права байдуже, хтовін: боярин, городянин, дружинник, смерд, холоп, закуп. Частіше індивідуалізується за соціальним становищем жертва злочину. А щодо тортур та нелюдських знущань за «вишуканими» сценаріями Середньовічної Європи, то наша історія, слава Творцю, нічого подібного не знала.

Використана література

1. А.И. Ковлер. Антропология права. Учебник для ВУЗов. М.: - Издательство «Норма», 2002. – 408 с.
2. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Жак Ле Гофф; [пер.с фр.; общ. ред. Ю.Л. Бессмертного, послесл. А. Я. Гуревича А.Я.]. – М.: Изд. группа Прогресс, Прогресс Академия, 1992. – 376 с.
3. Література Середньовіччя / Автор-укладач Т.В. Баратова. – Харків: Веста: Вид-во „Ранок”, 2001. – 64 с.
4. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А.Д. Михайлов. – М.: Наука, 1976. – 349 с.
5. Осіпняк О.Л. Експериментальна історія: дослідницькі підходи та методи французької школи “Анналів”. Навч. посібник. - Краматорск, 2007
6. *Medium aevum*. Середні віки / Л. Войтович, Н. Козак, Ю. Овсінський, М. Чорний. – Львів, 2010.